

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

№5 (3)

ISSN: 2992-8982 <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/>

2026

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

*Elektron nashr. 2026-yil, may.
3-qism*

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqov vch, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Sayfullo Normatovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Maxmudov Nosir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Samadov Asqarjon Nishonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Ikrom Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Hakimov Nazar Hakimovich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Musayeva Shoirazimovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
Ali Konak (Ali Ko'nak), iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (Turkiya)
Cham Tat Huei, falsafa fanlari doktori (PhD), professor (Malayziya)
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldix'ja o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dots.
Faxridinov Zafarjon Faxridin o'g'li, O'zb. Res. Bosh prokuraturasi HIJQKD boshqarma boshlig'i
Utayev Uktam Choriyevich, Anijon viloyati prokurorining o'rinbosari
Ochilov Farkhod, O'zb. Res. Bosh prokuraturasi IJQK Departamentining Namangan viloyati boshqarmasi boshlig'i
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Axmedov Javohir Jamolovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta o'qituvchi
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), v.b. dots.
Djudi Smetana, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Krissi Lyuis, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Glazova Marina Viktorovna, Iqtisodiyot fanlari doktori (Moskva)
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sevil Piriyeva Karaman, falsafa fanlari doktori (PhD) (Turkiya)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon o'g'li, TDIU ITI departamenti rahbari
Ochilov Bobur Baxtiyor o'g'li, TDIU katta o'qituvchisi
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.
Abdukarimova Dinara Rustamxonovna, bank-moliya akademiyasi professori, DSc., professor.
Ikramov Murod Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Nazarova Ra'no Rustamovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Okil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Abdurakhmanov Kalandar Khodjayevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Rae Kwon Chung, South Korea, Honorary Professor at TSUE, Nobel Prize Laureate
Osman Mesten, Member of the Turkish Parliament, Head of the Turkey–Uzbekistan Friendship Society
Akhmedov Durbek Kudratillayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Sayfullo Normatovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Kalonov Mukhiddin Bakhridinovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Siddikova Sadokat Gafforovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences
Khudoykulov Sadirdin Karimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Makhmudov Nosir, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Samadov Askarjon Nishonovich, Candidate of Economic Sciences, Professor
Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Ikrom Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Eshtayev Alisher Abduganiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khajiyev Bakhtiyor Dushaboyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khakimov Nazar Khakimovich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Musayeva Shoira Azimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Professor
Ali Konak, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor (Turkey)
Cham Tat Huei, Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)
Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldikhoja ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Fakhriddinov Zafarjon Fakhriddin ogli, Head of the DCEC under the Prosecutor General's Office of the Rep. of Uzb.
Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Prosecutor of Anijan Region
Ochilov Farkhod, Head of the Namangan Regional Department of the Department of Internal Affairs of Rep. of Uzb.
Buzrukkhonov Sarvarkhon Munavvarkhonovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Akhmedov Javokhir Jamolovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences
Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Senior Lecturer
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Acting Associate Professor
Judi Smetana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Chrissy Lewis, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Glazova Marina Victorovna, Doctor of Sciences in Economics (Moscow)
Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Sevil Piriyeva Karaman, Doctor of Philosophy (PhD) (Turkey)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, Head of the Department of Scientific Research and Innovations, TSUE
Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli, Senior lecturer at TSUI
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Abdukarimova Dinara Rustamkhanovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Ikramov Murod Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Nazarova Ra'no Rustamovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Rustamov Ilhomiddin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G'afurov Doniyor Orifovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, katta o'qituvchi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, mustaqil tadqiqotchi
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Geografiya fanlari doktori, professori
Umirzoqov Ja'sur Artiqboy o'g'li, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent
Zebo Kuldasheva, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Board of Experts:

Berkinov Bazarbay, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Pulatov Bakhtiyor Alimovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Rustamov Ilkomiddin, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Khakimov Ziyodulla Akhmadovich, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Kamilova Iroda Xusniddinovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
Gafurov Doniyor Orifovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy
Fayziyev Oybek Rakhimovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Tukhtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Khamidova Faridaxon Abdulkarimovna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Yakhshiboyeva Laylo Abdisattorovna, Senior Lecturer
Babayeva Zuhra Yuldashevna, Independent Researcher
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Doctor of Geographical Sciences, Professor
Umirzokov Jasur Artiqboy ugli, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor
Zebo Kuldasheva, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro'yxatdan o'tkazilgan.

MUNDARIJA

EKOLOGIK BARQARORLIKNI TA'MINLASHGA QARATILGAN HAYOTIY TASHABBUSLAR.....	12
Muxiddin Kalonov	
O'ZBEKISTONDA NAQDSIZ TO'LOVLAR ULUSHINING OSHISHI VA PUL MASSASI NAZORATI SAMARADORLIGIGA TA'SIRI.....	28
Pardayev G'ayrat Jabbor o'g'li	
BUXGALTERIYA HISOBINING PAYDO BO'LISHI VA RIVOJLANISHI HISOB SIYOSATINING SHAKLLANISHIDA ASOS SIFATIDA.....	34
Abduvaxidov Farxod Tuychiyevich	
O'ZBEKISTON AUDITORLIK TASHKILOTLARIDA ICHKI SIFAT NAZORATI STANDARTLARINI RISKKA YO'NALTIRILGAN YONDASHUV ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH.....	41
Bobonarova Kamola	
SANOAT KORXONALARINING INVESTITSION-INNOVATSION FAOLIYATI SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING NAZARIY-USLUBIY ASOSLARI.....	47
Azizova Habiba Arslonovna	
TADBIRKORLIK SUBYEKTLARIGA RAQAMLI DAVLAT XIZMATLARINI KO'RSATISHNING NAZARIY YONDASHUVLARI.....	56
Yusupova Dilbar Mirabidovna	
KARBOHOVYIE KREDITV V AGRAPHOМ СЕКТОРЕ КАК ИНСТРУМЕНТ РАЗВИТИЯ ЗЕЛЁНОЙ ЭКОНОМИКИ УЗБЕКИСТАНА.....	61
Абдуллаева Зайнаб Руслановна	
BUXORO ZINDONI VA BOLO HOVUZ ANSAMBLI MISOLIDA TARIXIY OBIDALARNING BARQAROR TURISTIK SIG'IMI TAHLILI.....	66
Shodiyeva Moxichehra Shokir qizi, Qilichov Muhridin Husniddin o'g'li	
SOLIQ TIZIMIDA SOLIQ RISKINI BAHOLASH USLUBIYOTI.....	73
Ravshanjon Azimovich	
O'ZBEKISTONDA UMUMIY O'RTA TA'LIM TIZIMI: RIVOJLANISH TENDENSIYALARI VA BUXORO VILOYATI TAHLILI.....	80
Davidxodjayev Oybek Obidovich	
O'ZBEKISTONDA INVESTITSION KREDITLASHLASHNING AMALDAGI HOLATI VA ISTIQBOLLARI.....	85
Abdurashidova Mohidil Qodir qizi, Karimova A.	
IQTISODIYOTNI TRANSFORMATSIYALASH SHAROITIDA DXSH ASOSIDA FAOLIYAT YURITAYOTGAN TADBIRKORLIK SUBYEKTLARINI MOLIVAVIY QO'LLAB-QUVVATLASHNI BAHOLASH USULLARINI TAKOMILLASHTIRISH MUAMMOLARI.....	91
Toxirov Jaxongir Maxmudjon o'g'li	
SURXONDARYO VILOYATIDA UY-JOY QURILISHI VA IPOTEKA KREDITLASHNING O'ZARO BOG'LIQLIGI.....	96
Turopova Nigora Xolmurod qizi, Safarova Dilrabo Baxriddin qizi	
ESG INTEGRATION AND GREEN FINANCIAL ANALYSIS: A NEW METHODOLOGICAL APPROACH TO CORPORATE FINANCIAL SUSTAINABILITY.....	100
Erkin Temirovich Shodiev	
THE CURRENT STATE OF DIGITALIZATION OF TOURISM IN UZBEKISTAN AND PROSPECTS FOR ITS DEVELOPMENT.....	105
Bekmurodov Bakhtiyor Farkhodovich	
TA'LIM MUASSASALARINI MOLIVALASHTIRISHDA OPTIMALLASHTIRISH ZARURATI VA YO'NALISHLARI.....	113
Umarov Avzaljon Yodgorali o'g'li	

AHOLI ISTE'MOL MADANIYATI VA MILLIY IQTISODIY O'SISHGA TA'SIRI	118
Rustamov Sheroz Oblokulovich	
ISHLAB CHIQRISH OMILLARINING IQTISODIY O'SISHGA TA'SIRI: KOBÐ-DOUGLAS MODELII ASOSIDA EKONOMETRIK TAHLIL	123
Maxmudov Sobir Xudoyberdiyevich	
BARQAROR SHAHARSOZLIK RIVOJLANISHIGA ERISHISHDA QATTIQ CHIQINDILARNI KOMPLEKS BOSHQRISH	129
Firas Halawani, Feruza Insavaliyeva	
СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ РЕАЛИЗАЦИИ НА НАЦИОНАЛЬНОМ УРОВНЕ КЛЮЧЕВЫХ МЕЖДУНАРОДНЫХ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ СОГЛАШЕНИЙ, СВЯЗАННЫХ С ТРАНСГРАНИЧНЫМ ЗАГРЯЗНЕНИЕМ, В УЗБЕКИСТАНЕ И СОСЕДНИХ СТРАНАХ.....	139
Шафикова Луиза, Ойбек Камилов	
ЦИФРОВАЯ ЭКОНОМИКА УЗБЕКИСТАНА: ОЦЕНКА ТЕКУЩЕГО УРОВНЯ И ПОТЕНЦИАЛА РОСТА	150
Омонтурдиева Диёра	
YER VA SUV RESURSLARINI INTEGRATSIYALASHGAN BOSHQRISHDA DRONLARDAN FOYDALANISH.....	155
Matkarimov Mansur	
YASHIL INVESTITSIYALAR BOZORI MEKANIZMINING DASTAKLARI	161
Ziyodullayeva Gulasal Akmal qizi	
СТРАТЕГИЯ ПРИВЛЕЧЕНИЯ И УДЕРЖАНИЯ ПЕРСОНАЛА ПОСРЕДСТВОМ HR-БРЕНДИНГА: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ И ПРАКТИКА РЕАЛИЗАЦИИ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН	167
Дониерова Фотимабону Алишер кизи	
KAMBAG'ALLIKNI MONETAR VA KO'P O'LCHOVLI VAHOLASH METODOLOGIYASI ASOSIDA IQTISODIY O'SISH STRATEGIYALARINI KONSEPTUAL TAKOMILLASHTIRISH	173
Sotiboldiyev Asadbek Hasan o'g'li	
QURILISH SANOATIDA RESURS TEJAMKOR ISHLAB CHIQRISH TIZIMINI RIVOJLANTIRISHNING USTUVOR YO'NALISHLARI.....	179
Utbasarov Doniyorjon Baxtiyorovich	
KICHIK BIZNESDA XIZMATLAR SOHASINI RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA RIVOJLANTIRISHNING AHAMIYATI.....	188
Raximov Zafar Komilovich, Mamatazimov Jaloliddin Sherzod o'g'li	
MANAGING DIGITAL TRANSFORMATION IN PRIMARY HEALTHCARE: A SYSTEMATIC LITERATURE REVIEW	192
Ashurova Sitora Xusnitdin qizi	
МЕЖДУНАРОДНЫЕ ПРАВОВЫЕ ПРОБЕЛЫ В УПРАВЛЕНИИ ТРАНСГРАНИЧНЫМ ЗАГРЯЗНЕНИЕМ ВОД В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ	197
Тиллахуджаев Аббосхон, Дилфуза Шакирова, Мухамедалиева Сайёра, Ойбек Камилов	
JAHON ME'MORIY MEROSIDAN TURIZMDA FOYDALANISH: DOLZARB MUAMMOLAR, ZAMONAVIY YECHIMLAR VA ISTIQBOLLI TAKLIFLAR.....	208
Qilichov Muhridin Husniddin o'g'li	
IMPROVING SALES PROMOTION STRATEGIES FOR UZBEK EXPORTERS IN DEVELOPING FOREIGN MARKETS.....	217
Aziz Kurbanovich Abdullaev, Rustamova Madina Baxrom qizi	
ENVIRONMENTAL DEGRADATION AND CARBON EMISSION: INTERCONNECTED LINKS WITH ECONOMIC GROWTH IN POST-SOVIET.....	222
Rajabova Malika Nuriddin qizi	
NATIJAGA YO'NALTIRILGAN BUDJETLASHTIRISHGA OID ILMIY QARASHLAR VA YONDASHUVLAR	230
Qosimova Gulyar Axmatovna	

ТРАНСГРАНИЧНЫЕ ФАКТОРЫ РАЗВИТИЯ РЕГИОНАЛЬНОГО ТУРИЗМА НА ПРИМЕРЕ РЕСПУБЛИКИ КАРАКАЛПАКСТАН.....	236
Наурызбаев Алиакбар Рустамович	
ВЗАИМОСВЯЗЬ УРОВНЯ ЖИЗНИ И ИНДЕКСА ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ В УСЛОВИЯХ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ	239
Усманова Зумрад Исламовна	
KIMYO SANOAT KORXONALARINING INNOVATSION FAOLIYATINI MOLIYALASHTIRISHNI YANADA TAKOMILLASHTIRISH CHORALARI	242
Muxammadiyeva Munira Zaynabuddinovna	
QISHLOQ UY-JOY QURILISHIDA DAVLAT-XUSUSIY SHERIKLIK MEXANIZMLARINING AHAMIYATI.....	248
Xannarov Komiljon Karimovich	
TIBBIYOT MUASSASALARI FAOLIYATINI MUVOFIQLASHTIRISH VA VAZIFALAR TAQSIMOTI TAMOYILLARI.....	253
Saidov Suhrob Shodmonovich	
HUDUDIY IQTISODIY INTEGRATSIYA RIVOJLANISHINING XORIJIY TAJRIBASI VA MARKAZIY OSIYO MAMLAKATLARI UCHUN AHAMIYATI.....	257
Akbarova Kamola Akmaljonovna	
MOLIYAVIY TAHLIL AXBOROT BAZASINING KORXONA RAQOBATBARDOSHLIGIGA TA'SIRI	263
Karimov Eminjon Gopardjonovich	
XIZMAT KO'RSATISH SOHASIDA INVESTITSİYALAR SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING ZAMONAVIY MEXANIZMLARI	270
Shermatov Axror Abdixakimovich	
QAYTA TIKLANUVCHI ENERGIYA MANBALARIDAN SAMARALI FOYDALANISH VA ENERGIYA SAQLASH TIZIMLARINI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI	275
Ergash Bobobekov	
RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA TIJORAT BANKLARIDA ISLOM MOLIYASINI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI	281
Yo'ldoshev Jamshid Nu'monovich	
XIZMAT KO'RSATISH KORXONALARINI SAMARALI RIVOJLANTIRISH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH	285
Qurbonova Rahima Jamshedovna	
YASHIL IQTISODIYOT SHAROITIDA YANGI ISH O'RINLARINI SHAKLLANTIRISH ISTIQBOLLARI.....	290
Ibroximova Nafosat Abdusattor qizi	
YASHIL IQTISODIYOT SHAROITIDA QAYTA ISHLASHNING IQTISODIY O'SISHGA TA'SIRI: MUAMMOLAR VA ISTIQBOLLAR.....	297
Raximov Zikrullo Soyibjon o'g'li	
RAQAMLI MUHITDA REKREATSION XIZMATLAR MARKETINGINI RIVOJLANTIRISH YO'NALISHLARI	302
Usmanova Zumrad Islamovna	
WAYS TO IMPROVE THE QUALITY OF EDUCATIONAL SERVICES IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS	306
Iskhakova Sarvar Ayubovna, Amriyeva Shahzoda Shukhratovna	
BARQAROR TURIZMGA ERISHISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI.....	312
Baxtiyorov Javlon Fazliddin o'g'li	
MEVA MAHSULOTLARINI QAYTA ISHLASH KORXONALARIDA IQTISODIY SAMARADORLIKNI OSHIRISHNING ZAMONAVIY TIZIMI.....	316
Yusufova Laylo G'ayrat qizi	

MEVA MAHSULOTLARINI QAYTA ISHLASH KORXONALARIDA IQTISODIY SAMARADORLIKNI OSHIRISHNING ZAMONAVIY TIZIMI

Yusufova Laylo G'ayrat qizi

Toshkent to'qimachilik va yengil sanoat instituti,
Buxgalteriya hisobi va marketing kafedrasida assistenti

Annotatsiya. Ushbu maqolada meva mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarida iqtisodiy samaradorlikni oshirishga qaratilgan zamonaviy tizimlarning jahon miqyosidagi holati, xalqaro tajribalar, rivojlangan davlatlar hamda mamlakatimizda yuqori natijalarga erishgan korxonalarining iqtisodiy samaradorlik ko'rsatkichlari tahlil qilingan. Shuningdek, xorijiy va mahalliy iqtisodchi olimlar tomonidan olib borilgan zamonaviy ilmiy tadqiqot ishlari o'rganilib, meva sanoatidagi mavjud muammolar hamda ularning samarali yechimlari yoritilgan. Maqolada klaster tizimiga asoslangan holda iqtisodiy samaradorlikni oshirishning innovatsion modeli ishlab chiqilib, klaster tizimini rivojlantirishga qaratilgan ilmiy asoslangan amaliy taklif va tavsiyalar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: meva mahsulotlarini qayta ishlash, iqtisodiy samaradorlik, meva sanoati, jahon tajribasi, innovatsion model, klaster tizimi, ilmiy tadqiqot, iqtisodiy ko'rsatkich, mavjud muammolar, zamonaviy yechimlar.

Abstract. This article examines modern systems aimed at increasing economic efficiency in fruit processing enterprises, analyzes global trends, international experience, and the economic performance indicators of enterprises that have achieved high results in developed countries and Uzbekistan. In addition, the study reviews contemporary scientific research conducted by foreign and local economists, identifies existing problems in the fruit industry, and discusses effective solutions. The article also develops an innovative model for improving economic efficiency based on the cluster system and provides scientifically grounded practical recommendations and proposals aimed at further developing the cluster approach.

Key words: fruit processing, economic efficiency, fruit industry, global experience, innovative model, cluster system, scientific research, economic indicators, existing problems, modern solutions.

Аннотация. В данной статье рассмотрены современные системы, направленные на повышение экономической эффективности предприятий по переработке фруктовой продукции, проанализированы мировые тенденции, международный опыт, а также показатели экономической эффективности предприятий, достигших высоких результатов в развитых странах и в Узбекистане. Кроме того, изучены современные научные исследования, проведенные зарубежными и отечественными экономистами, выявлены существующие проблемы в плодоовощной отрасли и предложены эффективные пути их решения. В статье разработана инновационная модель повышения экономической эффективности на основе кластерной системы, а также представлены научно обоснованные практические предложения и рекомендации, направленные на дальнейшее развитие кластерного подхода.

Ключевые слова: переработка фруктовой продукции, экономическая эффективность, плодоовощная промышленность, мировой опыт, инновационная модель, кластерная система, научные исследования, экономические показатели, существующие проблемы, современные решения.

KIRISH

Meva mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarining jahon miqyosidagi iqtisodiy ko'rsatkichlari, ishlab chiqarish va qayta ishlash faoliyati, eksport salohiyati, zamonaviy innovatsion texnologiyalari hamda iqtisodiy samaradorligi yildan-yilga rivojlanib bormoqda. Buning asosiy sababi jahon aholisi tomonidan qayta ishlangan meva mahsulotlariga bo'lgan talabning barqaror ravishda ortib borayotganligidir. Natijada meva mahsulotlarini iste'mol qilish darajasi oshib, qayta ishlash korxonalarining ishlab chiqarish quvvati, qayta ishlash hajmi va

iqtisodiy samaradorligi ham yuqori sur'atlarda rivojlanmoqda. Chunki jahon bozorida qayta ishlangan meva mahsulotlariga talab hajmi yuqori bo'lib, ushbu talabni qondirish maqsadida meva mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarining ishlab chiqarish va qayta ishlash hajmi tobora kengayib bormoqda. Bu esa korxonalarda iqtisodiy samaradorlikni oshirish uchun yangi imkoniyatlarni yuzaga keltirmoqda.

Jahon tajribasida meva mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarini rivojlantirish va ularning iqtisodiy samaradorligini oshirishga qaratilgan qator zamonaviy tizimlar shakllangan bo'lib, bugungi kunda ushbu tizimlarning turli ko'rinishlari amaliyotga keng joriy etilgan. Rivojlangan davlatlarda meva mahsulotlarini qayta ishlash sohasi yirik sanoat tarmoqlaridan biriga aylangan. Bunga meva mahsulotlarini ishlab chiqaruvchi va qayta ishlovchi korxonalar sonining ko'pligi, ushbu faoliyatning yuqori daromad keltiruvchi biznes turi sifatida shakllanganligi, hosildorlik darajasining yuqoriligi, qayta ishlash texnologiyalarining rivojlanganligi hamda mustaqil biznes faoliyati sifatida samarali tashkil etilganligi sabab bo'lmoqda.

Shuningdek, rivojlangan davlatlarda meva mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarida yuqori foyda olish imkoniyatlari, jahon bozorlari bilan integratsiya jarayonlarining yo'lga qo'yilganligi, yangi mahsulot assortimentlarining kengligi, eksport salohiyatining yuqoriligi, korxonalar o'rtasida klaster tizimining shakllanganligi, davlat tomonidan qo'llab-quvvatlovchi imtiyoz va imkoniyatlarning yaratilganligi hamda raqamlashtirilgan boshqaruv tizimlarining joriy etilganligi kabi omillar ushbu tarmoqning sanoat darajasida rivojlanishiga xizmat qilmoqda.

Mazkur ilg'or xalqaro tajribalarni mamlakatimizdagi meva mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarida faoliyatiga tatbiq etish korxonalarining iqtisodiy samaradorligini yanada oshirish imkonini beradi. Xalqaro amaliyotda eng samarali zamonaviy tizimlardan biri sifatida klaster tizimi alohida ahamiyat kasb etadi. Klaster tizimini takomillashtirish meva mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarida iqtisodiy samaradorlikni oshirishning muhim va istiqbolli yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu tizim korxonalarda mavjud iqtisodiy muammolarni samarali hal etish, ishlab chiqarish va qayta ishlash jarayonlarini uzviy bog'lash, resurslardan oqilona foydalanish hamda raqobatbardoshlikni oshirishga xizmat qiladi. Shu jihatdan, klaster tizimini rivojlantirish va meva mahsulotlarini qayta ishlash korxonalaridagi iqtisodiy muammolarni bartaraf etish masalalari mazkur tadqiqot mavzusining dolzarbligini belgilaydi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Meva mahsulotlarini qayta ishlash, meva sanoatini rivojlantirish hamda meva mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarida iqtisodiy samaradorlikni oshirish va post-harvest tizimini amaliyotga joriy etish borasida xorijiy iqtisodchi olimlar tomonidan qator ilmiy tadqiqot ishlari olib borilgan.

Jumladan, xorijlik iqtisodchi olimlardan biri Z. Zhang [1] tomonidan olib borilgan ilmiy tadqiqotlarga ko'ra, post-harvest tizimining rivojlanishiga to'rtta asosiy tizim muhim hissa qo'shadi. Meva mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarida joriy etilgan avtomatlashtirilgan saralash va qadoqlash tizimlari, sovutish zanjiri (cold chain), robotlashtirilgan yig'im-terim tizimlari hamda raqamli monitoring (IoT) texnologiyalari post-harvest tizimining samarali rivojlanishiga xizmat qiladi. Ushbu tizimlarning amaliyotga joriy etilishi mehnat xarajatlarini kamaytirish, ishlab chiqarish samaradorligini 40–80 foizgacha oshirish hamda post-harvest jarayonlaridagi yo'qotishlar darajasini sezilarli qisqartirish imkonini beradi.

J. Felfoldi va F. Apati [2] kabi iqtisodchi olimlar tomonidan olib borilgan ilmiy tadqiqotlarda kooperativ korxonalar modeli ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Mazkur modelga ko'ra, kichik fermer xo'jaliklari o'zaro hamkorlik asosida faoliyat yuritadi. Natijada chiqindilar hajmi 20–30 foizga qisqarib, korxonalaridagi iqtisodiy foyda 40–50 foizgacha oshishiga erishiladi.

C. Fischer va C. Tappeiner [3] tomonidan olib borilgan ilmiy tadqiqot ishlarida meva mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarida innovatsiyalarni joriy etish masalalari o'rganilgan. Innovatsion texnologiyalarni tatbiq etish standart talablariga to'liq javob bermaydigan mevalarni qayta ishlash, ikkilamchi mahsulotlar ishlab chiqarish hamda sirkulyar iqtisodiyot modelini rivojlantirishga xizmat qilgan. Natijada yiliga qariyb 300 ming tonna olma qayta ishlanishiga, fermerlarga esa 40 mln yevroga yaqin qo'shimcha daromad qaytarilishiga hamda iqtisodiy va ekologik samaradorlikning oshishiga erishilgan.

Iqtisodchi olim V. Szabo [4] tomonidan olib borilgan ilmiy tadqiqotlarga ko'ra, korxonalaridagi iqtisodiy samaradorlikning oshishi post-harvest investitsiyalar samaradorligi bilan bevosita bog'liq ekanligi asoslab berilgan. Tadqiqotlarda sovutish omborlariga katta hajmdagi investitsiyalar talab qilinishi, biroq yuqori natijalarga integratsiyalashgan qayta ishlash tizimlari orqali erishish mumkinligi ta'kidlangan.

S. Le Roux va L. Goedhals-Gerber [5] singari iqtisodchi olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda meva mahsulotlarini qayta ishlash korxonalaridagi iqtisodiy samaradorlikning global logistika tizimlari asosida rivojlanishi bayon etilgan. Bunda korxonalarda haroratni real vaqt rejimida monitoring qilish, logistika tizimini optimallashtirish hamda yo'qotishlarni kamaytirish imkoniyatlari yaratiladi. Natijada eksport sifati oshadi va mahsulotlarning saqlanish muddati uzayadi. Bundan tashqari, yuqoridagi davlatlar tajribasida klaster tizimi

eng samarali va rivojlangan tizim sifatida baholanib, u boshqa tizimlarning o'zaro integratsiyalashuviga xizmat qilishi ta'kidlangan.

MDH olimlaridan П.В. Строев, О.В. Пивоварова, К. Barmuta, В. Matjonov, R. Shichiyakh, O. Dymchenko, G.V. Astratova, O.A. Rushchitskaya, Ch.N. Onwusiribe hamda A.M. Izmaylov [6] tomonidan agroklasterning samarali mexanizmlari, xorijiy davlatlarning agrosanoat majmualari, sanoat kompleksida agro-marketing klasterlari, klasterlarni rivojlantirish muammolari va istiqbollari kabi dolzarb masalalar yuzasidan ilmiy tadqiqotlar olib borilgan.

O'zbekistonda esa B. Salimov, M. Yusupov, Ch. Murodov, Sh. Hasanov, I. G'aniyev, T.T. Jo'rayev, M.E. Hamidov, X. Urdushev hamda S. Eshankulov [7] tomonidan meva-sabzavotchilik klasterlarini eksportga yo'naltirish, bog'dorchilikni optimallashtirish, O'zbekistonda barqaror qishloq xo'jaligini rivojlantirish, meva-sabzavot mahsulotlari kooperatsiyasi va uning samaradorligini oshirish hamda meva klasterlarini rivojlantirish bo'yicha ilmiy tadqiqot ishlari amalga oshirilgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur maqolada mantiqiy fikrlash, tizimli yondashuv, iqtisodiy va qiyosiy taqqoslash, statistik tahlil, kuzatuv, qiyosiy tahlil, ARIMA modeli hamda ilmiy umumlashtirish usullaridan keng foydalanildi. Tadqiqot jarayonida meva mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarining iqtisodiy samaradorligini oshirishga ta'sir etuvchi omillar kompleks tarzda o'rganildi.

Mavjud metodologik yondashuvlarga tayangan holda, maqolada meva mahsulotlarini qayta ishlash sanoati korxonalarida qo'llanilayotgan xalqaro tajribalar, statistik ma'lumotlar hamda sohani rivojlantirishga qaratilgan ilmiy tadqiqot ishlari chuqur tahlil qilindi. Xususan, rivojlangan davlatlardagi meva mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarining faoliyati, klaster tizimi asosidagi boshqaruv mexanizmlari, innovatsion texnologiyalarni joriy etish tajribasi hamda iqtisodiy samaradorlik ko'rsatkichlari qiyosiy jihatdan o'rganildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Hozirgi kunda jahon miqyosida meva mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarida iqtisodiy samaradorlikni oshirishning qator zamonaviy tizimlari shakllangan bo'lib, ulardan samarali foydalanish mamlakatimizdagi meva mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarining rivojlanishiga xizmat qiladi. Ilmiy tadqiqot davomida bir qator rivojlangan davlatlarning ilg'or tajribalari o'rganildi.

AQSh tajribasida asosan yuqori texnologiyalarga asoslangan post-harvest tizimi, ya'ni hosil yig'ib olingandan keyingi boshqaruv tizimi rivojlangan. Ushbu tizim qishloq xo'jaligida yetishtirilgan mahsulotlarni (meva, sabzavot, don va boshqalar) yig'ib olishdan boshlab, iste'molchiga yoki qayta ishlash korxonalariga yetkazib berishgacha bo'lgan barcha jarayonlarni qamrab oladi.

Post-harvest tizimi hosilni yo'qotishsiz saqlash, tashish va sotuvga tayyorlashni samarali tashkil etishga xizmat qiladi. Mazkur tizim tarkibiga quyidagi jarayonlar kiradi:

- mahsulotlarni sifatiga qarab saralash;
- tozalash va yuvish;
- dastlabki sovutish (pre-cooling) orqali mahsulot buzilishining oldini olish;
- ombor va sovutkichlarda saqlash;
- qadoqlash (packaging);
- transport-logistika xizmatlari;
- qayta ishlash jarayonlariga yo'naltirish (sharbat, konservalar va boshqa mahsulotlar ishlab chiqarish).

Mazkur tizimning samarali tashkil etilishi mahsulot yo'qotishlarini kamaytirish, saqlash muddatini uzaytirish hamda iqtisodiy samaradorlikni oshirish imkonini beradi.

Germaniya, Italiya va Avstriya singari rivojlangan davlatlarda kooperativ tizim keng rivojlangan bo'lib, meva mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarida iqtisodiy samaradorlik ko'pincha kooperativ korxonalar modeli asosida ta'minlanadi. Ushbu modelda fermer xo'jaliklari, qayta ishlash korxonalari va logistika tizimlari o'zaro integratsiyalashgan holda faoliyat yuritadi.

Kooperativ tizim orqali ishlab chiqarish xarajatlari qisqaradi, resurslardan samarali foydalaniladi, mahsulot sifati oshadi hamda eksport imkoniyatlari kengayadi. Bundan tashqari, korxonalar o'rtasidagi hamkorlik mahsulotlarni yagona standart asosida ishlab chiqarish va sotishni tashkil etishga xizmat qiladi.

Italiya davlatida faoliyat yurituvchi VOG Products kooperativi meva mahsulotlarini qayta ishlash sohasidagi ilg'or tajribalardan biri hisoblanadi. Mazkur kompaniyada iqtisodiy samaradorlikka asosan ishlab chiqarish chiqindilarini kamaytirish, ikkilamchi mahsulotlarni qayta ishlash hamda innovatsion texnologiyalarni joriy etish orqali erishilgan.

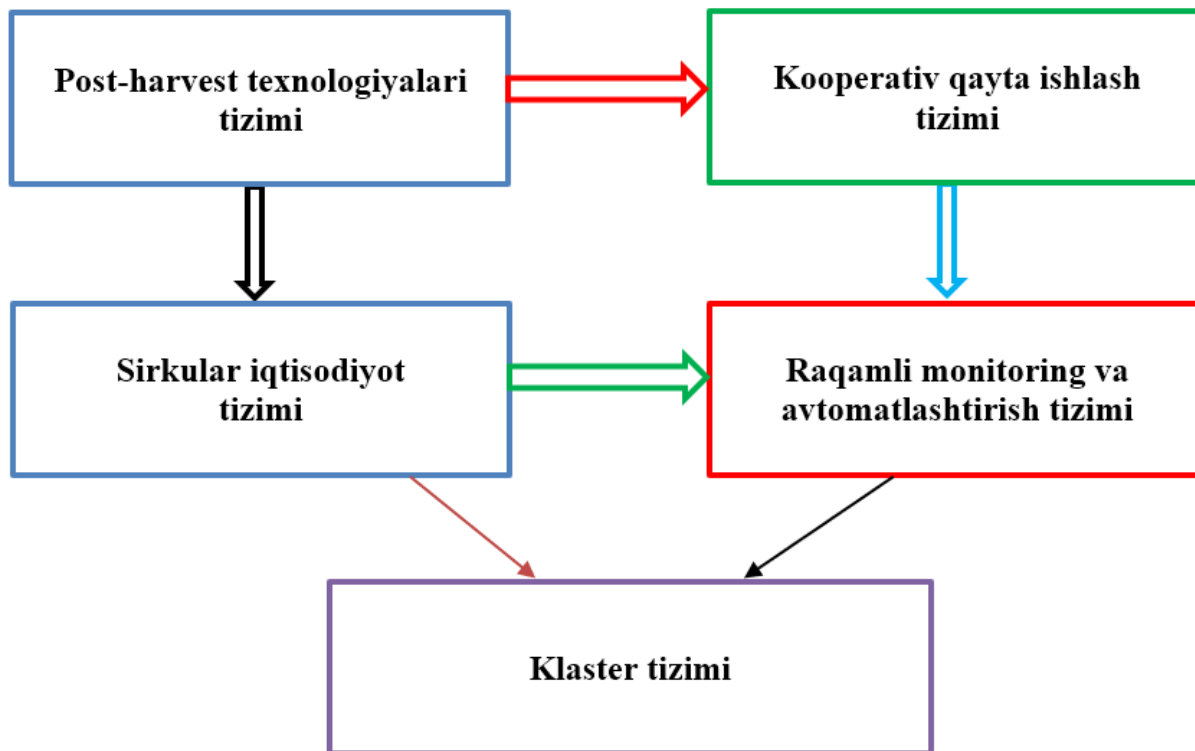

Natijada korxonada resurslardan foydalanish samaradorligi oshib, ekologik barqarorlik va iqtisodiy foyda darajasi sezilarli ravishda yaxshilangan.

Xitoy tajribasida meva mahsulotlarini qayta ishlash korxonalaridagi iqtisodiy samaradorlik bevosita global logistika tizimi va sovuq zanjir (cold chain) texnologiyalarining rivojlanganligi bilan bog'liqdir. Sovuq zanjir tizimi mahsulotlarning sifatini saqlab qolish, tashish jarayonidagi yo'qotishlarni kamaytirish hamda eksport salohiyatini oshirish imkonini beradi.

Mazkur tizim orqali mahsulotlar real vaqt rejimida monitoring qilinadi, harorat nazorati olib boriladi hamda logistika jarayonlari optimallashtiriladi. Natijada mahsulotlarning saqlanish muddati uzayib, xalqaro bozorlardagi raqobatbardoshligi oshadi.

Yuqoridagi xorijiy davlatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, hozirgi kunda meva mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarida iqtisodiy samaradorlikni oshirishning beshta zamonaviy tizimi shakllangan bo'lib, ular quyidagi rasmda keltirilgan (1-rasm).

1-rasm. Meva mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarida iqtisodiy samaradorlikni oshirishning zamonaviy tizimlari¹

Mazkur 1-rasmda meva mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarida iqtisodiy samaradorlikni oshirishning beshta zamonaviy tizimi keltirilgan bo'lib, ushbu tizimlarning asosini klaster tizimi tashkil etadi. Chunki klaster tizimi barcha tizimlarni o'zaro bog'lovchi va birlashtiruvchi asosiy iqtisodiy mexanizm hisoblanadi. Hozirgi kunda xorijiy davlatlar tajribasida meva mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarini rivojlantirish hamda ularning iqtisodiy samaradorligini oshirishda mazkur beshta tizimdan samarali foydalanib kelinmoqda. Ushbu tizimlarning amaliyotga keng joriy etilishi korxonalarining iqtisodiy jihatdan barqaror rivojlanishini ta'minlamoqda. Mamlakatimizdagi meva mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarida ham yuqoridagi zamonaviy tizimlarni rivojlantirish korxonalarining iqtisodiy barqarorligi va raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

Bugungi kunda jahon tajribasida meva mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarini rivojlantirish va iqtisodiy samaradorlikni oshirishga xizmat qiluvchi qator zamonaviy tizimlar mavjud bo'lib, ular orasida iqtisodiy samaradorligi yuqori bo'lgan eng rivojlangan tizim sifatida klaster tizimi alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki klaster tizimi korxonalarining mahsulot ishlab chiqarishidan boshlab, uni qayta ishlash, qadoqlash, saqlash, tashish, sotish va iste'molchiga yetkazib berishgacha bo'lgan barcha jarayonlarni o'z ichiga olgan kompleks tizim hisoblanadi. Mazkur tizimda ishlab chiqarish, qayta ishlash, texnologik, iqtisodiy va boshqaruv jarayonlari yagona mexanizm asosida uyg'unlashgan holda boshqariladi. Shu sababli klaster tizimi boshqa tizimlarga nisbatan iqtisodiy samaradorligi yuqori bo'lgan zamonaviy model sifatida baholanadi.

¹ Muallif tomonidan olib borilgan ilmiy tadqiqotlar asosida ishlab chiqilgan.

Klaster tizimining mohiyatiga ko'ra, u bir hududda joylashgan fermer xo'jaliklari, qayta ishlash korxonalari, logistika va saqlash infratuzilmasi, ilmiy-tadqiqot hamda innovatsiya markazlarini o'zaro integratsiyalashgan yagona iqtisodiy tizimga birlashtiruvchi model hisoblanadi. Jahon tajribasida meva mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarida klaster tizimining rivojlanish darajasi yuqori bo'lib, uning asosiy maqsadi qo'shilgan qiymat zanjirini yagona tizim asosida shakllantirishdan iboratdir.

Shu nuqtayi nazardan, O'zbekiston Respublikasida ham meva mahsulotlarini qayta ishlash sanoatida klaster tizimini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Mamlakatimizda klaster tizimi meva mahsulotlarini yetishtirish, yig'ib olish, saqlash, qayta ishlash va eksport qilish jarayonlarini yagona iqtisodiy zanjir asosida integratsiyalashgan holda tashkil etish mexanizmi sifatida faoliyat yuritmoqda. Hozirgi kunda O'zbekiston tajribasida klaster tizimi orqali qo'shilgan qiymat zanjirini yaratish hamda ishlab chiqarish samaradorligini oshirish imkoniyatlari kengayib bormoqda.

Bugungi kunda jahon miqyosida yuqori iqtisodiy samaradorlikka ega bo'lgan hamda zamonaviy tizimlar asosida faoliyat yuritayotgan yetakchi meva mahsulotlarini ishlab chiqarish va qayta ishlash kompaniyalarining iqtisodiy ko'rsatkichlari quyidagi jadvalda keltirilgan (1-jadval).

1-jadval. Jahon miqyosida yuqori iqtisodiy samaradorlikka va zamonaviy tizimlarga ega bo'lgan top-10 talikka kiruvchi kompaniyalar²

T/r.	Kompaniyalarning nomlari	Joylashgan davlati	Faoliyati yo'nalishi	Iqtisodiy samaradorligi
1.	The Coca-Cola Company	AQSH	Ichimliklar va meva sharbatlarini ishlab chiqarish va qayta ishlash	Yuqori brend qiymati; Global supply chain optimizatsiyasi; Yuqori foyda
2.	PepsiCo (Tropicana)	AQSh	Meva sharbatlarini ishlab chiqarish va qayta ishlash	Yuqori texnologik ekstraksiya; Minimal chiqindi; Global distribyutsiya
3.	Del Monte Foods	AQSh	Konservalangan va qayta ishlangan meva mahsulotlarini ishlab chiqarish	Vertikal integratsiya; Eksportga yo'naltirilgan ishlab chiqarish; Barqaror xomashyo bazasi
4.	Dole Food Company (plc)	Irlandiya / AQSh	Meva ishlab chiqarish va qayta ishlash	Global agro-klaster modeli; Logistika samaradorligi; Keng eksport geografiyasi
5.	Döhler Group	Germaniya	Meva asosidagi ingredientlar va konsentratlar ishlab chiqarish va qayta ishlash	Yuqori qo'shilgan qiymat; Innovatsion tadqiqot ishlab chiqish va rivojlantirish tizimi; Global yetkazib berish
6.	AGRANA Beteiligungs AG	Avstriya	Meva preparatlarini ishlab chiqarish va qayta ishlash	Klasterlashgan ishlab chiqarish; Yuqori bozor ulushi; Samarali global tarmoq
7.	ANDROS Group	Fransiya	Yogurt va desertlar uchun meva komponentlarini ishlab chiqarish va qayta ishlash	Global ishlab chiqarish klasteri; Innovatsion texnologiyalar; Eksport kengligi
8.	Lassonde Industries (Apple & Eve)	Kanada	Meva sharbatlarini ishlab chiqarish va qayta ishlash	Brendga asoslangan model; Eksport salohiyati yuqori; Mahsulot diversifikatsiyasi
9.	Dabur Ltd	Hindiston	Meva sharbatlarini ishlab chiqarish va qayta ishlash	Rivojlanayotgan bozorlarda yetakchi; Xomashyo bazasi kuchli; Keng distribyutsiya
10.	Tree Top Inc.	AQSh	Meva ishlab chiqarish va qayta ishlash	Kooperativ klaster modeli; Past tannarx; Barqaror xomashyo ta'minoti

Mazkur 1-jadvalda jahon miqyosida rivojlangan, yuqori iqtisodiy samaradorlikka ega va zamonaviy tizimlar asosida faoliyat yurituvchi yetakchi meva mahsulotlarini ishlab chiqarish hamda qayta ishlash kompaniyalarining faoliyati va iqtisodiy samaradorlik ko'rsatkichlari keltirilgan. Ushbu kompaniyalar jahon bozorida mustahkam o'rin egallagan, ishlab chiqarish, qayta ishlash, logistika va eksport faoliyatini samarali tashkil etgan yirik korxonalar hisoblanadi.

Mazkur kompaniyalar faoliyatini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, ular asosan samarali biznes modellarga, xususan klaster tizimi, vertikal integratsiya, yuqori brend qiymati, rivojlangan logistika infratuzilmasi va

² Muallif tomonidan olib borilgan ilmiy tadqiqotlar asosida ishlab chiqilgan.

innovatsion texnologiyalarga tayangan holda faoliyat yuritadi. Shuningdek, mazkur kompaniyalar barqaror o'sish sur'atlari, keng xomashyo bazasi, yuqori qo'shilgan qiymat yaratish imkoniyati va xalqaro bozorlarga moslashgan boshqaruv tizimi bilan ajralib turadi. Shu jihatdan ular global meva sanoati va qayta ishlash bozorida yetakchi o'rinlarni egallagan yirik subyektlar sifatida baholanadi.

Bugungi kunda meva mahsulotlarini ishlab chiqarish va qayta ishlash sanoati mamlakatimizda ham jadal sur'atlarda rivojlanib borayotgan istiqbolli tarmoqlardan biri hisoblanadi. Meva mahsulotlarini ishlab chiqarish, qayta ishlash, saqlash, qadoqlash va eksport qilish bilan shug'ullanuvchi korxonalar faoliyatida zamonaviy texnologiyalar, klaster yondashuvi, logistika tizimlari va innovatsion boshqaruv mexanizmlaridan foydalanish iqtisodiy samaradorlikni oshirishga xizmat qilmoqda.

Mamlakatimizda yuqori iqtisodiy samaradorlikka ega bo'lgan va zamonaviy tizimlar asosida faoliyat yuritayotgan yetakchi meva mahsulotlarini ishlab chiqarish hamda qayta ishlash korxonalarining nomlari va iqtisodiy samaradorlik ko'rsatkichlari quyidagi jadvalda batafsil keltirilgan (2-jadval).

2-jadval. O'zbekistonda meva mahsulotlarini ishlab chiqarish va qayta ishlash bilan shug'ullanuvchi yuqori iqtisodiy samaradorlikka va zamonaviy tizimlarga ega bo'lgan korxonalar³

T/r.	Korxonalarining nomlari	Joylashgan hududi	Faoliyati yo'nalishi	Iqtisodiy samaradorligi
1.	Agromir Group	Samarqand viloyati	Meva-sabzavot ishlab chiqarish, qayta ishlash va eksport qilish	Klaster tizimiga ega; Zamonaviy texnologiyalar imkoniyati; Yuqori eksport ulushi
2.	Nestle Uzbekistan	Toshkent shahri	Meva va bolalar ozuqasini qayta ishlash va eksport qilish	Xalqaro standartlar ega; Yuqori sifat nazorati; Global tajriba imkoniyati
3.	Uzagroexport	Toshkent shahri	Meva mahsulotlarini qayta ishlash va eksport qilish	Davlat ko'magi yuqori; Eksport hajmi yuqori; Klaster tizimiga ega
4.	"Gold Dried Fruits Export" LLC	Toshkent shahri	Meva va sabzavotlarni quritish, qayta ishlash va eksport qilish	To'liq "field-to-export" tizimi; ISO va xalqaro sifat standartlariga mos; Xomashyo barqarorligi
5.	Tashkentvino Kombinati	Toshkent shahri	Meva asosidagi ichimliklar, sharob ishlab chiqarish va qayta ishlash	Uzoq yillik tajriba; Keng mahsulot liniyasi; Ichki bozor ulushi yuqori
6.	"MEBA-ШАРБАТ" korporatsiyasi	Farg'ona viloyati	Meva mehasulotlarini qayta ishlash va sharbat ishlab chiqarish	Xomashyo yaqinligi; Past tannarx; Mahalliy bozorda barqaror
7.	BMB Agro Cluster	Jizzax viloyati	Meva ishlab chiqarish va qayta ishlash	To'liq klaster tizimi; Zamonaviy texnologiyalar imkoniyati; Eksport salohiyati yuqori
8.	Natural Juice	Toshkent shahri	Meva mehasulotlarini qayta ishlash va sharbat ishlab chiqarish	Mahalliy xomashyodan foydalanish; Zamonaviy qadoqlash texnologiyasi; Ichki bozorda barqaror
9.	Samarkand Konserva JSC	Samarqand viloyati	Meva mehasulotlarini qayta ishlash va sharbat ishlab chiqarish	Mahsulotlarni uzoq muddat saqlash imkoniyati; Eksport va ichki bozorda barqaror faoliyat; Qayta ishlash quvvatini yuqoriligi
10.	MASTER GLOBAL PLYUS	Toshkent viloyati	Meva sharbatlari, konsentrat va pyure ishlab chiqarish	Italiya va Germaniya texnologiyalari; Yil davomida ishlab chiqarish; Eksport salohiyati yuqori

Mazkur 2-jadvalda O'zbekistonda meva mahsulotlarini ishlab chiqarish va qayta ishlash bilan shug'ullanuvchi, yuqori iqtisodiy samaradorlikka hamda zamonaviy tizimlarga ega bo'lgan korxonalar nomlari va ularning iqtisodiy samaradorlik ko'rsatkichlari keltirilgan. Ushbu korxonalar O'zbekiston meva sanoati va ichki bozorida muhim o'rin egallagan, shuningdek, jahon bozoriga yirik hajmdagi meva mahsulotlari eksportini amalga oshirayotgan yetakchi subyektlar hisoblanadi. Mazkur korxonalar faoliyati va samaradorligini tahlil qiladigan bo'lsak, ular asosan zamonaviy agroklastar tizimiga asoslangan, mahalliy xomashyo bazasi yuqori bo'lgan, mehnat resurslaridan samarali foydalanayotgan, eksport salohiyati rivojlanib borayotgan va qayta ishlash hajmi yuqori bo'lgan yirik meva mahsulotlarini ishlab chiqaruvchi hamda qayta ishlovchi korxonalar sifatida baholanadi.

3 Muallif tomonidan olib borilgan ilmiy tadqiqotlar asosida ishlab chiqilgan.

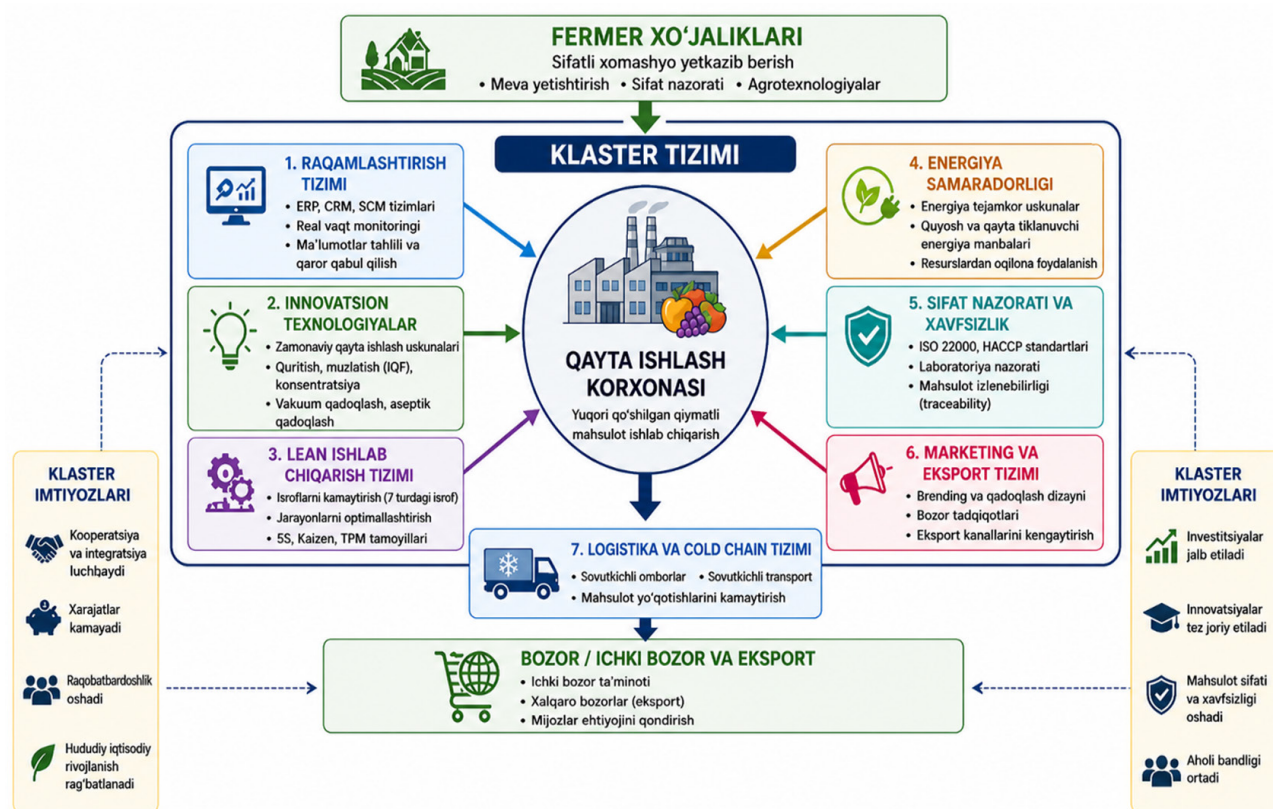
Bugungi kunda mamlakatimizdagi meva mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarida iqtisodiy samaradorlikni oshirish borasida bir qator tizimli vazifalar mavjud bo'lib, ular quyidagilardan iborat:

- korxonalarda iqtisodiy samaradorlikni oshirish bo'yicha aniq strategik dasturlarni ishlab chiqish zarurati mavjud;
- zamonaviy tizimlarni amaliyotga joriy etish yuzasidan aniq chora-tadbirlar rejasini shakllantirish talab etiladi;
- zamonaviy tizimlarni tatbiq etish sxemalarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish lozim;
- xalqaro tajribalar, amaliy ko'nikmalar va tatbiq etish mexanizmlarini chuqur o'rganish maqsadga muvofiq;
- korxonalarda mavjud tizimlarning kompleks tahlilini amalga oshirish zarur;
- iqtisodiy samaradorlikka ta'sir etuvchi omillar va ularning natijalarini tizimli baholash talab etiladi.

Mazkur masalalar amaliyotda dolzarb ahamiyatga ega bo'lib, ularni izchil hal etish meva mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarida iqtisodiy samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi. Shu maqsadda muallif tomonidan ishlab chiqilgan va quyidagi 2-rasmda izohlangan yangi model zamonaviy yechimlardan biri sifatida taklif etiladi.

Mazkur modelning batafsil konseptual sxemasi 2-rasmda keltirilgan. Ushbu rasmda ko'rsatilgan modelga ko'ra, markazda meva mahsulotlarini qayta ishlash korxonasi joylashgan bo'lib, uning atrofida yettita zamonaviy funksional tizim integratsiyalashgan holda ifodalangan.

Birinchi yo'nalish — raqamlashtirish tizimi bo'lib, u hozirgi davrda ishlab chiqarish va boshqaruv jarayonlarini samarali tashkil etishning muhim sharti hisoblanadi. Ikkinchi yo'nalish — innovatsion texnologiyalar bo'lib, ular qayta ishlash hajmi va mahsulot sifatini oshirishga xizmat qiladi. Uchinchi yo'nalish — lean ishlab chiqarish tizimi bo'lib, u qayta ishlash korxonalarida ortiqcha xarajatlarni kamaytirish va tejankorlikni kuchaytirishga yordam beradi. To'rtinchi yo'nalish — energiya samaradorligi bo'lib, yashil texnologiyalarni rivojlantirish va resurslardan oqilona foydalanish imkonini yaratadi. Beshinchi yo'nalish — sifat nazorati va xavfsizlik tizimi bo'lib, ekologik jihatdan toza meva mahsulotlarini xalqaro standartlar asosida tayyorlash hamda xalqaro bozorlarga chiqish imkoniyatlarini kengaytiradi. Oltinchi yo'nalish — marketing va eksport tizimi bo'lib, milliy brendlarni rivojlantirish, xalqaro bozorlarda mustahkam o'rin egallash va ilmiy tadqiqot ishlarini kengaytirish uchun sharoit yaratadi. Yettinchi yo'nalish — logistika va cold chain tizimi bo'lib, zamonaviy tashish xizmatlarini joriy etish, sovitish tizimlari va ombor infratuzilmasini rivojlantirishga xizmat qiladi (2-rasm).

2-rasm. Meva mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarida iqtisodiy samaradorlikni oshirishning innovatsion modeli⁴

4 Muallif tomonidan olib borilgan ilmiy tadqiqotlar asosida ishlab chiqilgan.

Mazkur yettita tizimning rivojlanishi yagona smart-klaster tizimi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ushbu tizim asosida ularni integratsiyalash ko'plab iqtisodiy masalalarni samarali hal etish hamda iqtisodiy samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi. Jumladan, klaster tizimining asosiy afzalliklari quyidagilarda namoyon bo'ladi: birinchi navbatda investitsiyalar jalb etiladi, ikkinchi navbatda innovatsiyalarni tezkor joriy etish imkoniyati yaratiladi, uchinchi navbatda mahsulot sifati va xavfsizligi oshadi, to'rtinchi navbatda aholi bandligi kengayadi, beshinchi navbatda kooperatsiya va integratsiya jarayonlari kuchayadi, oltinchi navbatda ishlab chiqarish xarajatlari sezilarli darajada qisqaradi, yettinchi navbatda korxonalarining raqobatbardoshlik darajasi oshadi hamda sakkizinchi navbatda hududiy iqtisodiy rivojlanish imkoniyatlari kengayadi.

Smart-klaster tizimining zamonaviy innovatsion imkoniyatlari va afzalliklarini meva mahsulotlarini qayta ishlash korxonalariga tatbiq etish natijasida yuqori iqtisodiy samaradorlikka erishish imkoniyati yuzaga keladi. Jumladan, birinchi navbatda korxonalaridagi tannarx bilan bog'liq xarajatlar miqdorini 10–15 foizga kamaytirish, ikkinchi navbatda korxonalarining rentabellik darajasini 15–20 foizga oshirish, uchinchi navbatda mehnat unumdorligini 20–25 foizga ko'paytirish, to'rtinchi navbatda eksport hajmini kengaytirish hamda beshinchi navbatda korxonalaridagi foyda miqdorini yanada oshirish imkoniyati yaratiladi.

Mazkur zamonaviy modelni mamlakatimizdagi meva mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarida qo'llash natijasida korxonalarining iqtisodiy samaradorlik darajasida ijobiy o'sish tendensiyalari kuzatilmoqda. Xususan, tadqiqot natijalariga ko'ra, iqtisodiy samaradorlik ko'rsatkichlari o'rtacha 5 foizga oshganligi aniqlangan.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Bugungi kunda jahon miqyosida meva mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarida iqtisodiy samaradorlikni oshirishga qaratilgan qator zamonaviy tizimlar shakllangan bo'lib, ular orasida eng samarali va istiqbolli tizimlardan biri klaster tizimi hisoblanadi. Klaster tizimi turli iqtisodiy, texnologik va boshqaruv jarayonlarini integratsiyalashgan holda yagona mexanizm asosida birlashtiruvchi innovatsion model sifatida namoyon bo'ladi.

Klaster tizimining rivojlanishi meva mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarining barqaror faoliyat yuritishiga, ishlab chiqarish va qayta ishlash hajmlarining oshishiga, yashil texnologiyalarni keng joriy etishga, muallif tomonidan ishlab chiqilgan yettita zamonaviy tizimning takomillashishiga, xalqaro bozorlarda raqobatbardoshlikni kuchaytirishga hamda iqtisodiy samaradorlikning barqaror o'sishiga xizmat qiladi. Shu sababli mamlakatimizdagi meva mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarida klaster tizimini rivojlantirish meva sanoatini yanada takomillashtirish, eksport salohiyatini kengaytirish va jahon bozorida yuqori natijalarga erishish uchun muhim imkoniyatlar yaratadi.

Taklif sifatida jahon meva mahsulotlarini qayta ishlash sanoatida qo'llanilayotgan zamonaviy tizimlardan samarali foydalanish, xalqaro standartlarning yangi talablarini amaliyotga keng joriy etish, xalqaro tashkilotlar ishtirokida tashqi baholash tizimlarini rivojlantirish hamda korxonalar faoliyatini baholovchi milliy reyting tizimini shakllantirish maqsadga muvofiqdir.

Shuningdek, meva mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarida raqamlashtirish tizimlarini rivojlantirish, logistika va cold chain infratuzilmasini takomillashtirish, innovatsion texnologiyalarni joriy etish, energiya samaradorligini oshirish va eksport faoliyatini qo'llab-quvvatlash bo'yicha kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur takliflarning amaliyotga izchil tatbiq etilishi mamlakatimizda meva mahsulotlarini qayta ishlash sanoatining barqaror rivojlanishiga, iqtisodiy samaradorlikning oshishiga hamda xalqaro bozorlardagi raqobatbardoshlik darajasining yanada mustahkamlanishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Zhang, Z. Economic Evaluation of Apple Harvest and In-Field Sorting Technology. *Transactions of the ASABE*, 2017, Vol. 60, No. 5, pp. 1537–1550.
2. Felfoldi, J., Apati, F. Operation Efficiency in the Fruit Production Chain. *Roczniki Naukowe SERiA*, 2014, Vol. 16, No. 4, pp. 85–90.
3. Fischer, C., Tappeiner, C. VOG Products Case Study. *Acta Horticulturae*, 2023, Vol. 1380, No. 18.
4. Szabo, V. The Economic Efficiency of Apple Production in Terms of Post-Harvest Technology. *APSTRACT*, 2014, Vol. 8, No. 2–3, pp. 99–106.
5. Le Roux, S., Goedhals-Gerber, L. Cold Chain Efficiency in Pome Fruit Operations. *Logistics*, 2025, Vol. 9, No. 4, p. 146.
6. Stroyev, P.V., Pivovarova, O.V. Agroklasterni kak effektivnyy mekhanizm razvitiya rastenievodstva na regionalnom urovne. *Nauchnaya statya*, 2026. DOI: 10.32634/0869-8155-2026-402-01-128-143.
7. Barmuta, K., Matjonov, B., Shichiyakh, R., Dymchenko, O. Cluster Initiatives in Agricultural Sector: Current State, Problems and Prospects of Development. *BIO Web of Conferences Forestry Forum*, 2024, 93, 03001. <https://doi.org/10.1051/bioconf/20249303001>

8. Astratova, G.V., Rushchitskaya, O.A., Onwusiribe, Ch.N., Izmaylov, A.M. Development of Cooperation and Coordination Between Universities and Small and Medium-Sized Businesses in the Agro-Industrial Complex of Russia, Belarus and Nigeria. *Agrarnyy vestnik Urala*, 2025, Vol. 25, No. 3. DOI: 10.32417/1997-4868-2025-25-03-496-514.
9. Salimov, B., Yusupov, M. Qishloq xo'jaligi mahsulotlarining raqobatbardoshligi va eksport salohiyatini oshirish omillari. "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" ilmiy elektron jurnali, 2014, № 6, pp. 1–4.
10. Murodov, Ch., Hasanov, Sh., G'aniyev, I. O'zbekiston qishloq xo'jaligida qayta ishlashni rivojlantirishda agroklasterni yaratishdagi dastlabki qadamlar. "O'zbekiston agrosanoat majmuasining raqobatbardoshligini oshirish va eksport salohiyatini yuksaltirish" mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari to'plami. Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, 2014.
11. Jo'rayev, T.T., Hamidov, M.E. Development of Agro-Industrial Clusters in Uzbekistan and Their Role in Agricultural Development. *International Finance and Accounting*, 2019, Vol. 2, Article 12, pp. 4–6.
12. Urdushev, X., Eshankulov, S. Meva-sabzavotchilik klasterlari: eksportga yo'naltirilgan rivojlanish. *Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari*, 2025, Vol. 5, Issue 5. ISSN: 2181-1342.

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Oloviddin Sobir o'g'li

2026. № 5 (3)

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.
Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

EI.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: @iqtisodiyot_77

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>
